

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/Issue 14 (Şubat/February 2024), s. 670-686.

Geliş Tarihi-Received: 05.12.2024

Kabul Tarihi-Accepted: 22.01.2024

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1400447

Ermeni Harfli Türkçe Bir Hagiografi: Surp Hagop Azizin Müddet-i Ömrünün Rivayeti

A Hagiography in Armeno-Turkish: Surp Hagop Azizin Müddet-i Ömrünün Rivayeti

Zehra HAMARAT YARDIMCI*

Öz

Bu makalenin amacı Ermeni harfleriyle Türkçe yazılmış olan *Surp Hagop Azizin Müddet-i Ömrünün Rivayeti* adlı hagiografinin içeriği hakkında bilgi vermektir. Söz konusu hagiografi Hristiyanlar için son derece kutsal kabul edilen ve bugün dahi İstanbul başta olmak üzere Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kendisine adanan kiliselerin bulunduğu Surp Hagop'un olağandışı hayatını konu almaktadır. Hagiografinin yazılış amacı 1812 yılında İstanbul'da yaşanan ve pek çok kişinin ölümüne sebep olan veba salgını ile ilgilidir. Bu salgın sırasında Ermeni din adamlarının da yönlendirmesi ile vebadan kurtulmak için insanlar, Surp Hagop'tan yardım istemiş, kendisine dua etmiştir. Salgın bittikten sonra ise bir şükran göstergesi olarak bu hagiografi kaleme alınmıştır. 19. yüzyılın başında yazılmış olan bu hagiografide anlatılanlar ile Müslüman veliler için yazılmış olan menakıplarda anlatılanlar birtakım ortaklıklar taşımaktadır. Dolayısıyla bu makalede incelenen hagiografi, İstanbul hayatının kültürel zenginliğini ortaya koymakta, benzer pratiklerin farklı din mensupları tarafından sergilendiğini göstermektedir. Bu nedenle, farklı alfabelerle Türkçe yazılmış olan hagiografilerin aynı coğrafyada yaşayan farklı dinden insanlar arasındaki kültürel alışverişleri, inanç noktasındaki benzerlikleri yansıttığını söylemek mümkündür. Bütün bu durumlar göz önünde bulundurularak bu makalede Surp Hagop'un hagiografisinin içeriği hakkında bilgi verilmiş, hagiografi neşredilerek bu alanda ilgili literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hristiyan azizler, Surp Hagop, hagiografi, 1812 İstanbul veba salgını, Airus.

Abstract

The article explores the Armeno-Turkish hagiography *Surp Hagop Azizin Müddet-i Ömrünün Rivayeti* [Narration of the Life of Saint Hagop], shedding light on the revered figure of Saint Hagop, who is considered highly sacred to Christians and even today there are churches dedicated to him in Anatolia, especially in Istanbul. The hagiography's focus on the 1812 plague epidemic, where Saint Hagop was invoked for aid, signifies his revered status among Christians and the intercession sought through Armenian clergy. After the plague ended, this hagiography was written as a sign of gratitude. Moreover, this article delves into the cultural

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul/Türkiye, e-posta: zehra.hamarat@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2548-9602.

richness of Istanbul's diverse religious landscape. It parallels this hagiography and Muslim saintly biographies [menakıpnamas] of the early 19th century, showcasing shared practices and highlighting cultural exchanges among religious communities. Nevertheless, the piece effectively underlines how hagiographies written in different Turkish alphabets reflect cultural exchanges and shared beliefs among diverse religious groups within the same geographical space, revealing the border tapestry of interfaith relations in Istanbul. Considering all these circumstances, the content of Saint Hagop's hagiography has been discussed, and the hagiography itself has been published in this article.

Keywords: Christian saints, Saint Hagop, hagiography, 1812 Istanbul plague epidemic, Airus.

Giriş

İstanbul başta olmak üzere Anadolu yüzyıllar boyunca farklı dinden ve inanıştan insanların yaşadığı bir coğrafya olmuştur. Farklı kültürlerin bir aradalığı çok kültürlü bir toplumsal yapıya zemin hazırlamış ve kültürel zenginliğin göstergesi olan edebi verimler ortaya koyulmuştur. Ermeni harfleri ile Türkçe yazılmış olan hagiografiler bu kültürel çeşitliliği yansıtan önemli edebi verimlerdir.

Hemen her toplumda olduğu gibi Hristiyan Ermeniler de kendi dinlerine bağlı olarak bazı ayrıcalıklı ve kutsal kişilerin varlığına inanmış ve bu kişilerden şefaathane dileyip yardım beklemişlerdir. Surp adını verdikleri bu kişilerin olağandışı yaşamlarını konu alan edebi ürünler ortaya koymuşlardır. Hagiografi adını verdiğimiz bu edebi verimlerde Hristiyan azizler hakkında anlatılanlarla menakıpnamelerde Müslüman veliler hakkında anlatılanların benzer olduğu görülmektedir. Kaldı ki çeşitli hastalıklara şifa verdiğiğine, insanları koruduğuna inanılan kutsal şahsiyetlerin ziyaret yerleri, hangi dinden olursa olsun insanların akınına uğramıştır.¹

Hristiyanlıktaki aziz inancına baktığımızda İslamiyet'teki veli inancı ile benzer olduğunu söyleyebiliriz. Türkçede aziz, Latinceki saint teriminin karşılığı olarak kullanılmaktadır ve saint, kendini yaratıcıya adayan, inançlı, sadık, dini bütün kutsal kişi anlamındadır. Seçilmiş kişiler olan azizler, Allah dostu kabul edilmektedir. Bu kişilerin amacı faziletli bir hayat sürüp ebediyen Allah'la birlikte olmaktır. Bunun için dinî görevlerini yerine getirir, nefislerini terbiye eder ve dinleri için her türlü fedakarlığa katlanırlar (Polat, 2008, s. 15).

Aziz kabul edilen kişilerin hem hayatta iken hem de öldükten sonra insanlar üzerinde etkili olabileceği inancı, azizlere saygı duyulmasını sağlamanın yanı sıra azizlerin din mensupları üzerindeki hakimiyetlerini de kuvvetlendirmiştir (Coon, 1997, s. 1). Azizlerin şefaathane derecesi, yaratıcı ile yaratılmışlar arasındaki aracılığı, öldükten sonra da yaşayanlar üzerinde etkili olabileceği, azizlerin yardımına ve şefaathane nail olabilmek için neler yapılması gerektiği din adamları tarafından kimi zaman ayrıntılı olarak anlatılmıştır (Dolabani, 1998). Hristiyanlar azizlere olan saygılarını göstermek için kiliselere onların resimlerini yapmakta, heykellerini koymakta, ayinlerde isimlerini zikretmekte, kutsal kalıntılarını ziyaret etmektedir. Azizleri ölüm yıl dönümlerinde anmak da Hristiyanlar arasında yaygın bir gelenektir. Ayrıca azizlerden yardım ve şefaathane beklenmesi de sık karşılaşılan bir durumdur (Harman, 1991, s. 332; Coon, 1997, s. 9).

Benzer inanışların ve uygulamaların Müslüman veliler için de söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Müslüman veliler de Allah dostu kabul edilen, "benliğini Allah'ta yok etmek suretiyle birtakım üstün vasıflar kazanarak hârikulâde şeyler izhar edebilen büyük insan"lardır. Kişinin velayet mertebesine ulaşabilmesi için ise birtakım fedakarlıklarda bulunması, ibadet etmesi, riyazette bulunması, inzivaya

¹ Konuyla ilgili önemli bir çalışma için bk. (Uyaniker, 2016).

çekilmesi, yani bir çile sürecini yaşaması gerekmektedir (Ocak, 2010b, s. 1, 3). İncelemiş olduğumuz hagiografide bu çile durumu Surp Hagop için şu şekilde anlatılmaktadır:

Her ne hal ise dünya saltanatının faniliyini tez elden ağnayıb ve geçici büyüklük hülyalarına bir dürlü karılmayıb [11] genc yaşında her şeyi feda ederek kendini tekmlen ve yalnız Allah yoluna teslim etdi. Şehiri ve insanlerin kalabalığını terk idüb işsiz dağlara kaçdı. Baharları ve yaz esnasını orman içinde açıkda geçirir idi, kışın bir daracık mağaraya kapanırdı. Ateşde pişen yeyecekleri kendine küllien yasak idüb, ancak yerde ve ağaçlarda tabieti ile hasıl olan otlukdan ve meyveden ne bulursayıdı, onunla geçinir idi. Giyim hüsüsünde dahi türlü matahlerin cümlesini de ziade bellileib, fakat bir entari ve bir üstlük ikisi de gayet sert keçi tüyünden yapma olarak her esbab yerini tutardı anın hakgına.

Bu göne tenine cefa verdiyi yerde bir yandan da bir kadim [12] ruhani nafaka ile canını besler idi. Gece ve gündüz maslahatı yalnız Allah'ı ve Allah'a mütalik olan şeyleri düşünmek idi. Fikrinden kusur her şeyi ve cümle boş mülahazaları çıkarıb pak ve lekesiz etmek ile Ruhullah'ın bir berah aynası olurudu [...]

Velilerin de hem hayatta iken hem de öldükten sonra insanlar üzerinde etkili olabileceğine inanılmaktadır. Bu nedenle velinin türbesi ziyaret edilmekte, kendisine dualar edilmekte ve bu ziyaretler sırasında birtakım ritüellere başvurulmaktadır (Ocak, 2010b, s. 6-8).

İnsanlar üzerinde böyle bir güce sahip olan azizler ve velilerin olağandışı yaşamları sonraki süreçte çeşitli amaçlarla yazıya aktarılmıştır. Böylece hagiografiler ve menakıpnameler meydana gelmiştir.

Şehit ve azizlerin hayatları, çektikleri eziyetler ve gösterdikleri mucizeler Hristiyanlığın ilk dönemlerinden itibaren anlatılmış ve 7. yüzyıla kadar yüzlerce hagiografi yazılmıştır. Bu yaşam öyküleri din görevlileri tarafından ayinlerde okunmuş, diğer insanların bu anlatılanlardan ibret alması beklenmiştir (Zeren, 2010, s. 11; Coon, 1997, s. 1-13). Müslüman velilerin kerametlerini konu alan menkıbelerin yazıya aktarılmasıyla meydana getirilen menakıpnameler de benzer işlevlere sahiptir. Tasavvufi halk edebiyatının önemli verimleri olan menakıpnameler tarihi, folklorik bilgi vermesinin yanında belli tarikatların liderlerinin görüşlerini aktarmakta, tarikatların propagandasını yapmakta, toplumun belli değerlerini, özlemlerini dile getirmektedir (Ocak, 2010b).

Ermeniler arasında da hagiografi yazma geleneğinin yaygın olduğu ve pek çok hagiografinin kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Ermeniler azizlerin hayatlarını hem kendi dillerinde² hem de Ermeni harfleri ile Türkçe yazmışlardır. *Aziz der Gomidas Kahanaynın Mücüzeleri* (1865), *Aziz Okosdinos'ın Terceme-i Ahvalı ve Tahirratı* (1894), *Klarvolı Aziz Bernardos'ın Terceme-i Ahvalı* (1894) gibi kitaplar Ermeni harfli Türkçe hagiografilere örnek gösterilebilir.

Bu makalede *Surp Hagop Azizin Müddet-i Ömrünün Rivayeti* adlı hagiografi incelenmiştir. Hagiografide yer alan olağanüstü motifler hem diğer hagiografilerde hem de menakıpnamelerde bulunmaktadır. Ancak burada hemen şunu belirtmek gerekir ki hagiografilerde dinî unsurlar İslami terminoloji ile ifade edilse de kullanılan kavramların anlamları farklıdır. Bu konuda mucize ifadesini örnek verebiliriz. Bilindiği gibi tasavvuf tarihinde mucize, peygamberlerden zuhur eden olağandışı hâller için kullanılmıştır. Benzer olağandışı olaylar velilerden zuhur ettiğindeyse keramet adını almıştır. Hatta

² Ermenice hagiografik metinlerin içerdiği tarihi bilgiler bakımından incelendiği bir çalışma için bk. (Aslan, 2023).

tasavvufta mucize ve keramet arasında sınırlar çizilmeye çalışılmış, bu konuyla ilgili ciddi tartışmalar yaşanmıştır (Ocak, 2010b, s. 29).

Surp Hagop Azizin Müddet-i Ömrünün Rivayeti adlı hagiografiye baktığımızda ise azizlerden zuhur eden olağandışı hâllerin mucize olarak isimlendirildiğini görmekteyiz. Bu makalede, incelenen hagiografinin tercihine bağlı kalınmış ve azizlerden zuhur eden olağandışı olaylar mucize olarak isimlendirilmiştir.

Osmanlı dönemine ait Ermeni harfli Türkçe metinlerin neşrinde pek çok problemle karşılaşmaktadır (Cankara, 2018) ve bugün yaygın olarak kabul görmüş bir transkripsiyon sisteminden bahsetmek mümkün değildir.³ O nedenle bu makalede tam metnine yer verilen hagiografide de transkripsiyon alfabesi kullanılmamıştır. Ermenilerin Türkçeyi kendilerine has bir söyleyişle kullandıkları göz önünde bulundurulduğundan, anlam karışıklığı bulunmadığı sürece metne herhangi bir müdahalede bulunulmamış, kelimelerin okunuşu günümüz Türkçesine yaklaştırılmaya çalışılmamıştır. Metinde harf karşılıklarına bağlı kalınarak birebir aktarma yoluna gidilmiştir. Ermenicenin kendine has noktalama sistemi olduğundan noktalama işaretlerinin birebir aktarımının metnin anlaşılmasını zorlaştıracağı düşünülmüş ve hagiografinin aktarımında Ermenice noktalama işaretlerinin günümüz Türkçesindeki karşılıkları kullanılmıştır.

Surp Hagop'un Hagiografisi

Ermeni harfleri ile Türkçe yazılan kitabın tam adı *Nisib'in Ebişgobosu yahod Millet-i Ermenian Beyninde Mdzpnay⁴ Hayrabed Tabiri ile Meşhur Olan Surp Hagop Azizin Müddet-i Ömrünün Rivayeti* şeklindedir. Kitap 1813 yılında basılmıştır. Kitabın kim tarafından yazıldığı belirtilmemiş, "Yazıldı bu azizin gayretgüzarı bir fakirden" şeklinde bir not düşülmüştür. Kitabın basıldığı yer ve matbaa hakkında da herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Toplamda 50 sayfa olan kitabın ilk üç sayfasında kitabın yazılış amacı belirtilmiştir ki bu kısım hagiografiyi anlamlı kılmaktadır. Yazarın belirttiğine göre 1812 yılında İstanbul'da yaşanan veba salgınında pek çok İstanbullu ölmüş ve bu salgın sırasında Ermeni din adamları Surp Hagop'tan şefaath dilemelerini istemiştir. Çünkü inanışa göre Surp Hagop inananlarını salgın hastalıktan koruyabilen ve ceza olarak da kötü insanlara salgın hastalık musallat edebilen bir azizdir. Bu inanıştan hareketle yazar İstanbul'da etkili olan ve pek çok kişinin ölümüne sebep olan salgından Surp Hagop sayesinde, ona yapılan dualarla kurtulduklarına inanmaktadır ve bu nedenle hem şükür olması hem de Surp Hagop'un methini edip onu tanıtmak amacıyla bu hagiografiye kaleme almıştır. Hagiografinin son sayfasında Surp Hagop'un övüldüğü ve salgın hastalıktan insanları koruduğuna dair bir şiir yer almaktadır.

1812 yılında İstanbul'da yaşanan veba salgınında 500 bin kişilik nüfusta 100 bin kişinin öldüğü ve ölüm oranının yüzde yirmi olduğu tahmin edilmektedir (Panzac, 1997, s. 183). Hagiografide bu durum bir günde binlerce kişinin öldüğü şeklinde ifade edilmektedir. Hagiografi yazarı Hunis (Haziran) ayında başlayan vebanın yeni yıla girilmesi ile son bulduğunu söylemektedir. İstanbul'da etkili olan veba salgınlarının

³ Osmanlı dönemi Ermeni harfli Türkçe metinlerde kullanılan transkripsiyon örnekleri ve önerileri için bk. (Tietze, 1991; Karakılıç, 2011; Çelik ve Sargsyan, 2022).

⁴ Hagiografinin başlığında Mdzpnay olarak geçen bu kelime Nusaybin'in Ermeniler tarafından kullanılan eski isimlerinden biri olmalı. Esat Uras bu isme yakın Mezpin şehriden bahsetmekte ve şu bilgiyi vermektedir: "(Mezpin), şimdiki Nusaybin'den biraz uzaktadır. İmparator Julien'den sonra İranlılara geçmiştir." (1987, s. 24). *Ömr-ü Evliya* adlı Ermeni harfli Türkçe başka bir hagiografide de Surp Hagop'un inzivaya çekildiği yerin adı, yani Nusaybin'in adı Mdzpin şeklinde geçmektedir (Serovpe, 1871, s. 836).

genelde bahar aylarında başlayıp kışın soğukların başlaması ile son bulduğu anlaşılmaktadır.⁵

İstanbul'da 1812 yılında etkili olan ve pek çok kişinin ölümüne sebep olan vebadan korunmak için Hristiyan Ermeniler birtakım dualara başvurmuş, Surp Hagop'tan yardım istemişlerdir. Aslında veba karşısında Tanrı'dan ya da çeşitli kutsallardan yardım isteme o dönemde sadece Ermenilerin başvurduğu bir yol değildi. Müslümanların da benzer uygulamalara başvurduğu anlaşılmaktadır.

Minarelerden Duhan ve Ahkaf suresinin okunması, bunun için Üsküdar'da bazı camilere ferman gönderilip para verilmesi, Beylerbeyi Camii'nde de ayrıca dualar okunması, sıbyan mekteplerinin haftada iki gün duaya çıkıp İstanbul'da belli yerleri dolaşarak dua etmesi, camilerde farz namazdan sonra tekbir okunması bu tedbirler arasındadır (Câbi Ömer Efendi, 2003, s. 905-911).

Vebadan korunmak için Müslümanlar arasında yapılan uygulamalardan biri özellikle dikkat çekicidir. Cabi Tarihi'nde belirtildiğine göre bir kişi vebadan korunmak için konağının içinde hatm-ı şerife başlar, hatmi bitirmeye birkaç cüz kala Kur'an okumaya devam ederek evin dışına çıkar ve konağın etrafında döner, okumaya devam ederek konağına girer ve hatmi bitirir, duasını eder, vebadan korunmayı diler. O konağa gerçekten veba sirayet etmez ve etraftan bunu duyan kişiler de aynı şekilde yaparak vebadan korunduklarını söylerler. O nedenle sıbyan mekteplerinin de aynı şekilde okuyarak İstanbul'un etrafında dolaşmalarına ve sonra tekrar İstanbul içine gelerek hatmi bitirmelerine karar verilmiştir (Câbi Ömer Efendi, 2003, s. 911).

İnsanların hayatlarını etkileyen salgın hastalık İstanbul'da her dinden insanı belli ritüel ve inançlara sevk etmiştir. Müslümanların başvurduğu dua ve ritüeller gibi Hristiyanlar da duaya başvurmuştur. Surp Hagop'tan yardım isteyip ona dualar eden Ermeniler kurtuluşun onun sayesinde geldiğine inanmışlardır ve hagiografinin yazılma sebebi de budur.

Surp Hagop, Anadolu'da yüzyıllar boyunca etkili olmuş önemli bir azizdir. Bugün özellikle Süryaniler arasında Anadolu'da etkili bir isim olduğu anlaşılmaktadır. Surp Hagop'a adanan manastır ve pek çok kilise bulunmaktadır ve bugün dahi bunlardan bir kısmı ayaktaadır.

Surp Hagop'un menkıbevi hayatı Anadolu'da hem Süryaniler hem de Ermeniler arasında anlatılmıştır. Bu makalenin konusu olan hagiografide aktarıldığına göre Surp Hagop 200 yılının sonlarına doğru Nusaybin'de dünyaya gelmiştir. Hristiyanlığı ne zaman ve nasıl kabul ettiği bilinmemektedir. Hagiografi yazarı, diğer Hristiyan milletlerin tarihlerinde Surp Hagop'un silsilesinin kayıtlı olmadığını ancak Ermeni tarihlerinin bu konuda bilgi verdiğini yazmaktadır. Buna göre Surp Hagop ile Surp Lusavoriç⁶ akrabadır

⁵ Veba salgınının iklim koşullarıyla ilgili olduğuna değinen Nuran Yıldırım, vebanın genellikle sıcak ve neme bağlı olarak bahar aylarında başladığı, Ağustos-Eylül gibi doruk noktasına ulaştığı ve Kasım-Aralık aylarında son bulduğuna değinmektedir (Yıldırım, 2010, s. 54).

⁶ Surp Lusavoriç, 4. yüzyılda Ermeniler arasında Hristiyanlığı yayan kişi olarak bilinmektedir (Uras, 1987, s. 119-120). Kevork Pamukciyan onun hakkında şöyle yazmıştır: "Krikor (Lusavoriç) (Surp) (240-332) Ermeni Kilisesi'nin kurucusu aziz. Ermeni Apostolik Kilisesi için kullanılan Gregoryen nitelemesi, onun Yunanca adından (Gregorios) kaynaklanır. Lakabı Lusavoriç Ermenicede 'aydınlatici' anlamındadır. Kayseri'de bir Hristiyan olarak yetiştirildi. Yerel putların koruyucusu Ermeni Kralı III. Dırtad'ın Hristiyanlara karşı başlattığı baskıların yoğunlaştığı bir dönemde ülkesine döndü ve yakalanarak bir çukurun içinde hapsedildi. Buradan kurtulduktan sonra yaklaşık 301'de Kral Dırtad onun etkisiyle Hristiyanlığı benimsedi ve halkına Hristiyanlığı kabul ettirmeye çalışan ilk hükümdar oldu. Bunun üzerine gatoğigos ilan edilen Krikor, ülkesinin Roma egemenliğindeki öbür bölgelerine de Hristiyanlığı yaydı. Oğulları Virtanes ve Arisdages de ondan sonra gatoğigosluk makamına geldi." (2003, s. 284).

ve Surp Lusavoriç'in babası ile Surp Hagop'un annesi kardeştir. Surp Lusavoriç ise padişah soyundan olduğu için Surp Hagop da asilzadedir ve yaşadığı dönemde meşhur bir kişidir. Kendisini Allah yoluna adanmış, bu uğurda inziva hayatı yaşamış, Allah'ın pek çok lutfuna mazhar olmuş birisidir. Nusaybin'de episkopos olan Surp Hagop'un 350-360 yılları arasında öldüğü tahmin edilmektedir.

Surp Hagop'tan bahseden bir diğeri Ermeni harfli Türkçe hagiografide, incelediğimiz hagiografiden farklı olarak Surp Hagop'un bir kız kardeşi olduğu belirtilmektedir (Serovpe, 1871, s. 836).

Surp Hagop, Süryaniler arasında Mor Yakup olarak isimlendirilmektedir ve hayatı benzer şekilde anlatılmaktadır (İris, 2003, s. 84; Akyüz, 1998, s. 11-13) ancak olağandışı yaşamı ve mucizeleri Ermeni harfli metinde daha ayrıntılı ve farklı anlatılmıştır. Ermeniler Surp Hagop'un hayatını pek çok mucize ile süslemişlerdir.

Surp Hagop'un Kerametleri

Hagiografide Surp Hagop'un pek çok mucizesine yer verilmektedir. Hz. İsa yüzyıllar öncesinde ölmüş olmasına rağmen Surp Hagop'a görünür ve onunla sohbet eder; Allah, Surp Hagop'un her dileğini kabul eder; Surp Hagop geleceği bilir. Bunun dışında Surp Hagop'la ilgili en sık karşımıza çıkan mucize onun suya hükmedebilmesidir. Surp Hagop istediği zaman suyu akamaz eder, istediği zaman ise hiç su olmayan yerden su çıkarır. Hatta kaftanı üzerine oturup nehirde su üzerinden karşıya geçer ve karşıya geçtikten sonra kaftanından damlayan sudan hemen o an 12 ağaç yeşerir.

Surp Hagop'un ölülere diriltildiği, dirileri ise öldürebildiği hagiografisinde anlatılmaktadır.⁷ Hagiografide kendisi ile dalga geçen ve para almak için ölü taklidi yapan bir kişinin Surp Hagop'un duası ile gerçekten öldüğüne yer verilmektedir. Arkadaşlarının pişmanlıklarını belirtmesi üzerine, azizin duası ile ölen kişi dirilmektedir. Başka azizler⁸ için de tekrar eden bu anlatı hem *Ömr-ü Eviya'* da (Serovpe, 1871, s. 752-753) hem de incelediğimiz hagiografide yer almaktadır.

Surp Hagop'un mucizeleri içinde özellikle ikisi dikkat çekmektedir. Bunlardan biri, Hristiyanlık tarihinde önemli bir isim olan Arios'un ölümünün Surp Hagop'un duası ile ilgili olduğuna yer veren anlatıdır. Antakyalı Arios, Hristiyanlıktaki teslis inancını tartışmaya açmış olan bir isimdir. Onun fikirlerinin yayılması üzerine İznik konsili toplanmış ve Arios afaroz edilmiştir. Sonrasında kendisine sempati duyulduğu ve kilise içinde yer edinmeye başladığı anlaşılmaktadır (Kaçar, 2003; İnce, 2019).

Bu olay hagiografide uzun uzun anlatılır ve görüşlerinden dolayı, Surp Hagop'un da etkisi ile Arius, İstanbul'da Mercan'da çok kötü bir şekilde ölmüştür. Vecaya⁹ yakalanan Arius kurtulamamış, bağırsakları dışarı çıkmış bir şekilde ölüsü bulunmuştur. Hagiografide belirtildiğine göre azizler Arios'un sapkın fikirlerini insanların tavunu¹⁰ olarak isimlendirmiştir ve bu tavunu savuşturan, yok eden Surp Hagop olmuştur, o

⁷ Müslüman veliler için anlatılan menkıbelerde de yer alan ölüyü diriltme motifinin *Kitab-ı Mukaddes* kaynaklı olabileceğine Ahmet Yaşar Ocak çeşitli örneklerle değinmektedir (2010a, s. 265-268).

⁸ Bu hagiografide Surp Hagop için anlatılan bu olay aynı şekilde Niksarlı Surp Krikor için de anlatılmaktadır. Niksarlı Surp Krikor için anlatılan olay şu şekildedir: "Bir kerre iki Yehudi azizi aldadıb sonra üzerine gülmek istediler, geçeceyi yol üstünde birisi sureten ölü gibi yatıp ol birisi başı ucunda durmuş ağlar ıdı, azizin oraya geldiğini gördüyünde, yalvarırım halime bak, arkadaşım apansız düşdü öle kaldı, gömecek kefenim bile yok, kerakenin bir parçasını üzerine bırak deyi çağırır ıdı, Krikor onun recasına binayen kerakesini çıkarıb yatanın üzerine atdı, ve yoluna gitdi. Ol birisi gülerek arkadaşının yanına vardı ve lakin cevap aldığında ölmesini anlayıb şaşta kaldı." (Serovpe, 1871, s. 752-753).

⁹ Metinde ağrı, sızı anlamında veca yazılmıştır.

¹⁰ taun, veba

nedenle kendisi tavuna karşı yüzyıllar boyunca şefaathçi kabul edilmiş ve böyle bir durumda kendisinden yardım istenmiştir.

Diğer önemli anlatı ise Acem şahı ve ordusuna tavun musallat etmesi ile ilgilidir ki bu mucizeden sonra kendisinin salgın hastalık için şefaathçi kabul edildiğini söyleyenler bulunmaktadır. Hagiografide anlatıldığına göre Acem şahı Şabuh, Nusaybin'i üç kere kuşatır ve alamaz çünkü o şehirde Surp Hagop vardır ve o nedenle şehir Allah tarafından korunmaktadır. Üçüncü defa zaptedildiğinde Surp Hagop dua eder ve hem sineklerin düşman askerinin filleri ve atlarına musallat olması hem de vebanın başlaması ile düşmanlar yenilir ve çekilirler. Bu savaşta kıtlık ve tavun düşmanları etkilerken Nusaybin halkını hiçbir şekilde etkilememiştir, bu da Surp Hagop'un mucizesidir. Bu olayın anlatıldığı kısımda Acemler için Kızılbaş ifadesinin kullanılması dikkat çekicidir. Kızılbaş isminin kökü eski Türk âdetlerine kadar uzanmakla birlikte belirli bir dinî ve sosyal bir grubu nitelendirmek üzere ilk defa XV. yüzyılda Safevilerle ilgili olarak kullanılmaya başlanmıştır ve genellikle eski dinî inanç ve geleneklerini İslami anlayışla birleştiren, batını Şii anlayışları da benimseyen Türkmenleri ifade etmektedir (Üzüm, 2022, s. 546). Bu ifade incelemiş olduğumuz hagiografide, 4. yüzyılda geçen bir olayın naklinde Persler için kullanılmıştır. 19. yüzyılda Osmanlıda resmi otoritenin bakışı ve adlandırmasını hagiografi yazarının tercih ettiğini görmekteyiz.

Bu hagiografide nakledilen mucizelerin ise diğerlerine öğüt olması, Allah'ın kuvvetini göstermesi, halka doğruyu göstermesi amacıyla anlatıldığı belirtilmektedir. Ayrıca bütün bu mucize anlatıları Surp Hagop'a yapılan saygısızlığın nasıl cezalandırılacağını, Surp Hagop'un duasının yaratıcı katında ne kadar makbul olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Ermeni harfleri ile Türkçe yazılmış olan ve Hristiyanlar için son derece önemli bir aziz olan Surp Hagop'un olağandışı yaşamını konu alan *Surp Hagop Azizin Müddet-i Ömrünün Rivayeti* adını taşıyan hagiografinin hem İstanbul'un gündelik hayatına dair bilgiler verdiği hem de Ermeniler arasında Hristiyanlığa dair bazı inanışları yansıttığı anlaşılmıştır. İstanbul'da etkili olan ve pek çok kişinin ölümüne sebep olan 1812 veba salgını neticesinde bu hagiografi yazılmıştır. Ermeniler veba salgınından korunmak için Surp Hagop'tan yardım istemiş ve salgın bittikten sonra da bir Hristiyan Ermeni şükranе göstergesi olarak bu hagiografiyi yazmıştır. Bu durum azizlere olan inanışın İstanbul'da yaşayan Ermeniler arasında ne kadar güçlü olduğunu ve insanların gündelik hayatını etkilediğini ortaya koymaktadır.

Surp Hagop Azizin Müddet-i Ömrünün Rivayeti adlı hagiografi içerik olarak dikkat çekici inanışları yansıtmaktadır. Hristiyanlık tarihinde yüzyıllar boyu etkili olan ve Hz. İsa'nın din içindeki konumunu tartışmaya açan isimlerden biri olan Arius'un ölümü ile Surp Hagop'un duası arasında ilgi kurulmuş olması dikkat çekicidir. Hagiografiden anlaşıldığı kadarıyla Ermeniler, Hristiyanlığa zarar verdiği düşünülen Arius'un Surp Hagop'un duası ile kötü bir şekilde öldüğüne inanmaktadır.

Hagiografide dikkat çekici bir diğer konu ise veba salgını ile Surp Hagop arasında ilgi kurulmasıdır. Surp Hagop yaşadığı dönemde, Nusaybin'deki Hristiyanlara zarar vermek isteyen Acem askerlerine veba salgını musallat etmiş ve pek çok asker bu şekilde ölmüştür. O günden sonra salgın hastalıklarda Surp Hagop'tan yardım istendiğine değinilmektedir. Hagiografide 4. yüzyıldaki Acemlerden bahsedilirken Kızılbaş ifadesinin kullanılması ise 19. yüzyılda Acemler için geçerli olan egemen söylemin hagiografi yazarı tarafından da tercih edildiğini göstermektedir.

Surp Hagop Azizin Müddet-i Ömrünün Rivayeti adlı hagiografinin bu yöndeki içeriği göz önünde bulundurulduğunda Ermeni harfli Türkçe hagiografilerin çok kültürlü İstanbul hayatı hakkında bilgiler verdiğini, inançları ve gündelik yaşamı yansıttığını söylemek mümkündür. Ayrıca Ermeni harfli Türkçe metinlerde kullanılan ve İstanbul'daki Ermenilerin dil ve söyleyiş özelliklerini yansıtan ifadeler de bu metinlerin yayımlanması ile ortaya çıkarılabilecektir.

Kaynakça

- Akyüz, P. G. (1998). *Nusaybin'deki Mor Yakup Kilisesi ve Nusaybin Okulu M.S. 325*. Mardin: Resim Matbaacılık.
- Aslan, İ. (2023). Ermenice Hagiografik Metinlerdeki İlhanlılara Dair Kayıtların Değerlendirilmesi. *TOBİDER: International Journal of Social Sciences*, 7(2), 19-39.
- Aziz der Gomidas Kahanaynın Mücüzeleri*. (1865). İstanbul: H. Nişanyan Tabhanesi.
- Aziz Okosdinos'ın Terceme-i Ahvalı ve Tahirrati*. (1894). İstanbul: Matbaa-i K. Bağdadlean.
- Câbi Ömer Efendi. (2003). *Câbî Târîhi: Târîh-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni, Tahlîl ve Tenkidli Metin*. C. II. (haz. Mehmet Ali Beyhan). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Cankara, M. (2018). Armeno-Turkish Writing and the Question of Hybridity. *An Armenian Mediterranean: Words and Worlds in Motion*. (ed. Kathryn Babayan and Michael Pifer). Palgrave Macmillan. 173-191.
- Çelik, H. ve Sargsyan, A. (2022). Ermeni Harfli Türkçe Edebiyat Çalışmaları için Transkripsiyon Standartları Önerisi. *Nesir: Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (3), 109-122.
- Coon, L. L. (1997). *Sacred Fictions: Holy Women and Hagiography in Late Antiquity*. Philadelphia: PENN University of Pennsylvania Press.
- Dolabani, H. (1998). *Azizlerin Şefaati*. (çev. Gabriyel Akyüz). Mardin: Resim Matbaacılık.
- Harman, Ö. F. (1991). *Aziz*. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 4, s. 332). İstanbul: TDV Yayınları.
- İnce, F. (2019). Bizans Devleti'ndeki Ariusçuluk Tartışmalarının Hristiyanlık Üzerindeki İzleri. *Selçuk Üni. Sos. Bil. Ens. Der.*, (42), 325-331.
- İris, M. (2003). *Bütün Yönleriyle Süryaniler*. İstanbul: Ekol Yayıncılık.
- Kaçar, T. (2003). Ebioniteler'den Arius'a: Eskiçağ Doğu Hristiyanlığında İsa Teolojisi Tartışmaları. *AÜİFD*, XLIV(2), 187-206.
- Karakılçık, P. (2011). *Hovsep H. Kurban'ın İki Kapu Yoldaşları Yahod Hakku Adaletin Zahirisi, 1885, İkinci Cilt, (İnceleme, Ermeni Harfli Türkçe Metin, Dizin)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Klarvolı Aziz Bernardos'ın Terceme-i Ahvalı*. (1894). İstanbul: Matbaa-i K. Bağdadlean.
- Ocak, A. Y. (2010a). *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. 8. bs. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2010b). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıpnameler: Metodolojik Bir Yaklaşım*. 3. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Pamukciyan, K. (2003). *Ermeni Kaynaklarından Tarihe Katkılar: Biyografileriyle Ermeniler*. C. 4. İstanbul: Aras Yayıncılık.

- Panzac, D. (1997). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba 1700-1850*. (çev. Serap Yılmaz). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Polat, K. (2008). *Katolik Hıristiyanlık'ta Azizlik ve Azizler*. Ankara: Salkımsöğüt Yayınları.
- Serovpe, H. (1871). *Ömr-ü Evliya*. C. 2. Beşde: Mhitaryan Tabhanesi.
- Uras, E. (1987). *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*. 2. bs. İstanbul: Belge Yayınları.
- Uyaniker, N. (2016). Dinler Coğrafyası Bağlamında Büyükada / Aya Yorgi (Ayios Yeorgius) Yortu Günü ve Kutlamaları. *UHİVE: Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (11), 1-14.
- Üzüm, İ. (2022). Kızıldaş. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 25, s. 546-557). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tietze, A. (1991). *Akabi Hikayesi: İlk Türkçe Roman (1851)*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Yıldırım, N. (2010). *İstanbul'un Sağlık Tarihi: Sağlık Teşkilatı – Salgınlar Bulaşıcı Hastalıklar ve Mücadele Koruyucu Sağlık Kurumları – Hastaneler – Tıp Eğitimi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı.
- Zeren, A. (2010). *Following the Traces of a Female Saint in and out of Constantinople: The Cult of St. Euphemia and a Rescue Project Proposal for the Church by the Hippodrome*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Koç Üniversitesi.

EK: Surp Hagop Azizin Müddet-i Ömrünün Rivayeti

[3] Mukatdime

Bin sekiz yüz on iki tarihinde Asitane-i aliye vakı olan tavunun şiddeti ve öletin çokluğu bizim günlerimizde zuhure gelen unutulmayacak vakaaların biri dir. Ahali-i Sdambol bu illetden göz açdı[ğ]ı nadir iken, pir ihtiarlerimiz bile bu derece şeditini hatıra getiremediklerin ikrar etmiş dirlir. Hunis¹¹ ayın evahırı günlerinden siraatı¹² aşikâr olub sene-i cedide kadem basılmakla kemal-i mertebe teskiniet süretini tutuncaya kadar yovmie binlerle nufos telef olarak niçe haneler kapanması, çar etrafımız cenazeden tabutdan ibaret, lisanımızda ve gözümüz önünde ölümden gayrı hemen bir şey kalmamış gibi, amme perişan ve meyus, büyük ve küçük yas içinde saatdan saata ecelin bekler gibi olması daha taze dir, hem dahi her hatıra düşdüke tüylerimiz bir bir olmamak mümkün deyildir ve bir müddet evlatden evlade örfüle vasf olacağı bi iştibah dır. Biz ki bu arada yeri göyü feğanlerimiz ile tacız e[4]derek imdat ararsaydıık, şimdi selamet yakasını bulduktan songra vacib üzre teşekkür gayretinde olmamız farz deyil mi dir?

Valide ullah Bikir Meriem haziretlerinin kudretli himmetinden songra Nisibin ebisgobosu Surp Hagop azizin şefaatinde idi ol esnelerde bizim bütün umudumuz. Ulularımız bize bu azizi Cenab-ı Hak tarafından bu gazebe illete karşı esirgeici bellilede gelmiş olmaları ile, biz dahi kendimizi ve evlatlarımızı ona teslim ederek en tehlikeli saatlarımızı hemen emniet üzre geçirir idik.

Tangrım, sen dahi bu kulunun şefaatinde müsaadei alien ile umudumuzu boşa çıkarmadın. Ah, bu surp hayrâbedin sayesinde bu defa bize ihsan olunan keremleri ivla etmeye ömrümüzün her dakikesini sarf edecek olsak, tükede bilir mi[y]iz acaba? Anın hürmetine kurtulduğumuzu kadim teşekkür ile ikrar etmeli[y]iz ve gerek cümlemiz birlikde şerefini artırmaya çalışmak, gerek her birimiz ayrı ayrı halimizce eyliklerinin mukabelesini etmek cahdında olmak vacibe-i [5] zimmetimiz dir. Bu azizi lisanımızdan

¹¹ Haziran

¹² sirayeti

eksik etmemek, evlatlerimiz dünyaya geldikleri gibi himmetlerini bildirib anın şanı şöhretine tayin etmek, hasılı mütemadi bu azizi medh ederek sayesinde bulunmak maslahati azimemiz olmak farz dır. Eger etmezisek, insanlıktan haric bir münkürgâhlık lekesi üzerimizden eksik olmayıb ebedi hicab içinde gark etmelidir bizim gibi kadir kıymet bilmezleri, hem dahi bu memleket asla bu tehlikeden hali olmaması takribi ile böyle himmetkâr azizi sahab edinmeyi istememek kendi kendimize hıyanet-i külli dir. Bu mülâhazalar zımmında bu defa bu surpun müddet-i ömrünü tasih idüb basma etdirmeye mubaşiret olundu.

Eger bu köhne yazımız ile bu azizimizin Tangrı huzurunda olan mertebesini ve makbulluğunu aşikâr idüb şanını artırmak ve buna teşekkür ve ikram hüsüsünde alemler bir kat daha gayrete getirmek bize miyesser olur ise, müradımız her vech ile tamam olmuş olur.¹³

[9] Nisibin Ebisgobosu Surp Hagop Azizin Müddet-i Ömrünün Rivayeti

Şehr-i Nisibin en esgi şehirlerin birisi, vakt-i evvelde Ermenistan padişahlerine bir eyam paye tahd olmağ ile ve songra Acemistan ile Rum devletinin sınırlarında bulunub bu iki devlet dayma birbirlerinin elinden almağa çalışmağ ile esgi tarihlerde angılmış ve gayet meşhur dur ve hala Musul'a yakın esgi ismi ile şerefli bir [10] mahal dir.

Bu şehirde dünyaya gelmişdir Surp Hagop azizimiz Krisdos efendimizin üç yüzüncü senesinin devr-i tamamına yakın vakitlerde. Ne göne ve ne zaman Krisdonya olduğu namalüm dür, kezalik hangı zatden ve silsileden idiye aher milletlerin tarihlerinde kayd olmuş deyil dir. Fakat bizim milletimizin tarihlerinde Surp Krikor Lusavoriç babamızın pederi ile bu aziz Surp Hagop'un validesi kardaş oldukleri mestur dur. Bu sürette Lusavoriç'imiz ilk-ı padişahiden olmağ ile Surp Hagop dahi kişî zade ve dünyaca müyteber bir adem olmak gerek dir.

Her ne hal ise dünya saltanatının faniliyini tez elden ağnayıb ve geçici büyüklük hülyalarına bir dürlü karılmayıb [11] genc yaşında her şeyi feda ederek kendini tekmilen ve yalnız Allah yoluna teslim etdi. Şehiri ve insanların kalabalığını terk idüb işsiz dağlara kaçdı. Baharları ve yaz esnasını orman içinde açıkda geçirir idi, kışın bir daracık mağaraya kapanırdı. Ateşde pişen yeyecekleri kendine küllien yasak idüb, ancak yerde ve ağaçlarda tabieti ile hasıl olan otlukdan ve meyveden ne bulursayıdı, onunla geçinir idi. Giyim hüsüsünde dahi türlü matahlerin cümlesini de ziade bellileib, fakat bir entari ve bir üstlük ikisi de gayet sert keçi tüyünden yapma olarak her esbab yerini tutardı anın hakına.

Bu göne tenine cefa verdiyi yerde bir yandan da bir kadim [12] ruhani nafaka ile canını besler idi. Gece ve gündüz maslahatı yalnız Allah'ı ve Allah'a mütalik olan şeyleri düşünmek idi. Fikrinden kusur her şeyi ve cümle boş mülâhazaları çıkarıb pak ve lekesiz etmek ile Ruhullah'ın bir berah aynası olurudu deyi yazar Teodoretos nam ebisgobos bu azizin rivayetini yazdığı mahalde ve surp arakâlin buyurduğu mücübince yüz be yüz Allah'ın saltanatını heyal idüb Ruhullah hazıretlerinin kendi eli ile saltanattan saltanata konar gibi o resme tepdil olurudu der. Buna mütabık dır bizim tarihlerimizde dahi yazılı olan ki efendimiz kendisi ona görünmeye tenezzür¹⁴ idüb efendimiz ile söhbet etmek dahi ona ihsan olmuş dur. Bu minval [13] üzre günden güne ileri gidib sıdkı bütünlenmek ile Tangrı huzurunda her dileyi kabul olurudu, evlialer gibi geleceyi tanırdı ve inayet-i hakıyla mücüzetler işlemek kudreti dahi anga virilmişidi. Gerçi bu hikmetlerden

¹³ Buradan sonra 9. sayfaya kadar boşluk bulunmaktadır.

¹⁴ tenezzül

atalerimizin bize bildirdikleri pek çok deyimdirler, lakin her ne kadar az iseler bu aziz hayrabede ihsan olunan kuvveti ve büyüklüyü tahkik etmeye gereği gibi kâfi dirler.

Ol esnelerde putperestlik daha kemal-i mertebe fürcede idi ve hatda Surp Hagop azizin hakkına dahi hakimler huzurunda ezietler çekip Dinimizi serbesiet ile ikrar etmişlerden dir deyi yazan var dır. Her ne hal ise asıl Allah'ı tanıyanlar her yerde ve her dürlü zulumla ta[14]zik olunmağıle, bu aziz Allah adamı Acem öhtesinde¹⁵ bulunan semtlere azimet itdi orda peyda olan Dinimizin taze fidanlerini ziyaret idüb her birine minasibi vechi üzre imdat ve gayret virmek için.

Bir vardığı mahalde yol üstünde bir bunğar başından geçdiyinde, bir kaç kızlar oraların adeti üzere esbab yaykayıb ayakleri ile ovalarlarıdı ve bu aziz ademin kâmil ve adetden haric kıyafetine itibar etmeyib başlarını örtmek ve edebane hareket ile üste gelmek edecek yerde hicabı ber taraf ederek arsızlığıla bi pervâ Allah adamına bakarlar ıdı.

Bu tarz cahilane hareket Surp Hagop'un ziadesi ile gücüne gidib, anleri yola getirmek için bir azim mücûze ile Allah'ın kuvve[15]tini göstermek minasib görüb o bunğarı kahr etdi ve akabince suyu akmaz oldu, dönüb o kızları dahi kahr idüb anlerin arsız gencliyi vakitsiz ihtiarlık kisveti ile gazeblensin deyi emr etdi ve anide icrası olub saçlarının siyah rengi beyaza tepdil oldu ve yaprak dökümünde taze ağaçların gösterişi ne göne bet olur ise, öyle bir hiet kesb etdiler. Bir birlerinin yüzüne bakıb saçlerinin öyle kafil ağarmasını ve suyun birden bire kesildiğini gördükde, mahallerine koşub vakı olanı havadis etdiler ve etraf ahali bunu duyanlar tezvari surpun ayaklerine gelib özür dileyerek kabahatlerinin avfını ve o gazebin defini reca etdiler.

Ol dahi anlerin dileyini hiç kar[16]şılamayib anide hikmetler sahibine niazler sundu ve o bunğarın suyu ileriki gibi akmaya başladı. Lakin o kızların saçının rengi dahi evvelki renge tepdil olsun deyi reca etdilerise, Allah'ın kulu buna dahi meyil etmişiken, o gazebe bulunanlar kendiler gelib bu recayı etmek istemedikleri için anleri o zülden kurtarmayı mürad etmedi derler ve anlerin o hali ondan songra kendilerin ve aherlerin hakkına kâmilliye öyüd, hicaba delil ve Allah'ın kuvvetine aşikâr ve unudulmaz bir ısbat olsun deyi onları o hietile bıraktı çıkdı gitdi deyi tarif ederler.

Bir defa daha bir şehirden geçerken bir Kızılbaş hakimın nahak şerahat kesdiyini gördükde ol hayının zulmunu men [17] etmek için yakınında olan bir iri taşı kahr idüb dağılsın parça parça olsun deyi emr etdi ve hakikat hal üzere o taş birden bire parçalanıb ufak ufak dağılmağıla cemii etrafda olanlara heyf geldi ve hakim dahi titreyerek sicilini geri çevirib doğruluk üzere hakğı hak etdi.

Bu azizin hikâyesini Ermeni lisanında yazmış olanlar bu hikmetleri ebisgobos olduğundan songraya kayd etmiş dirler ve nakl ederler ki Surp Hagop, Nuh peğamberin gemisini görmek arzüsü ile dağın tepesine çıkmak mürad etmiş ve lakin emr-i hakğıla mahaline yetişmek ve görmek miesser olmayıb, yalnız o geminin bir parça tahdasına malik olub geri döneriken yol üstünde bu mücüzeleri işlemiş.

[18] Dağa çıkdığının vafında bunu dahi tarif ederler ki kendi ve bilesince olanlar susuz kaldıkda Surp Hagop'un duası ile başını dayadığı mahalden bir berah ve leziz su akmaya başlamış. Ve bundan evvel nakl ederler ki Surp Hagop, Maruke naminde bir cknavoru¹⁶ görmek müradı ile yola çıkıb karşısına bir çay rasd geldikde, o bir yakada olan bağcılardan geçid süal idüb anler dahi sen bir cknavor ademsin suyun üzerinden yürüyü ver geç dediler ise, çapıcak arkasından abasını çıkarıb serib üzerine oturdu ve suyu öyle

¹⁵ sorumluluk anlamında uhde olmalı.

¹⁶ keşiş, papaz

geçti. O bir yana geçtikde abadan on iki damla su damlayıp on iki ağac hasıl oldu. Ve songra işçilere ne dir işlediginiz kardaşlar deyi süal idüb, anler dahi zefk tarikhi ile [19] tiken dikiyoruz deyi cevap itdikde dediyiniz gibi olsun dedi ve anide bağ bütün tikenlik oldu derler. Nihayet Maruke ile görüşdükdən songra o arada ahali-i Nisibin henüz vefat iden ebisgoboslarının yerine bir minasib kimesne aramak meramı ile Maruke'ye gelib danışdıklarında, ol dahi Surp Hagop'u hatırlarına bırakıb cümlelerin reyî ile ebisgobos nasb oldu. Böyle ol Allahani rütbeyle nayil olduktan songra ikisi birlikde kiliseye gireriken avlusunda on beş seneden berü yatır bir kötrümü sağaltdılar. Bu mücüzei mesheb-i aherden birisi gördükde, kendi bir kötrüm evladını getirib surpların önüne kodu ve ol ademi kendi dayresi ile dinsizlikden ve çocuğu kötrümlükden helas idüb [20] songra bu çocuğ bir aher kefsizlikden öldü ise, ol zaman da mücüze ile diriltdiler. Bunları böyle tarif idüb songra da dağa çıkmasını ifade etdikden sonra o kızların ve hakimîn hikâyesi nakl olunur tarih-i Ermenian'de, lakin Teodoretos bu ikisini yalnız zikr edib bundan songra ebisgobos olmasını vasf eder ve bu esnade daha sade kahanay¹⁷ imiş kıyas ederler bazileri.

Her ne hal ise böyle aziz adem, Teodoretos'un buyurduğu mücübince, her yerde şöhretli ve aleme sevgülü olmağ ile amme ondan minasibini bulamayarak Nisibin'e ebisgobos nasb oldu. Lakin radetine karşı olarak dağları feda idüb şehire gelmekle, hiç bir hüsüsde gerek nafakası gerek esbabı tarafından bir¹⁸[22]den kalkmadı, hatda o Allah yolunda ileriledikce Hokin Surp'un dahi her dürlü inayetleri ve ihsanleri üzerinde teraküm ider idi. Bir gün bir mahalden geçdiyi yerde fukaraden bir iki kişi önüne çıkıb yalanıla bir ayakdaşlerini ölü bellilederek cenazesini defn etmeye iktiza ideni anden sadaka dilendiler. Ol dahi meramları üzre verdikden songra ölmüşler duasını başlayıb adet üzre taksiratı avf ve kendi cennet meskân azizlerin mesrurietine nayil olsun deyi dua okudu, bi hikmet-i Hüda o dua etdiyi yerde o taklit ölü sahihan öldü. Surp Hagop geçib yoluna gitmek üzre iken o hiyleyi kuran sefiller sevinerek geri dönüb, bir de ayakdaşlerini nefessiz bulub hilafleri gerçeye tepdil ol[23]duğunu görücek mütehayir ve elleri belde kaldılar. Naçar Allah adamına sığınmaktan gayrı bir yol bulamayıb, filhal koşub ayaklerine sarıldılar ve heylelerine fukaralıklarını vesile tutarak kabahatlerinin avfını ve ölenin dirilmesini reca etdiler. Aziz ademe sıdkının bütünlüyünden ölüme dahi hökm etmek müşgül görünmeyib anide bir acayib merhametile niazlerini kabul etdi ve duasının kuvveti ile ahrete gitmiş olan canı tekrar duası ile geriye çevirdi.

Bu aziz hayrabedin duasının huzur-u baride ne derece makbul olduğu Arios'un müsibetli ölümünde dahi aşikâr oldu. Lakin evvela bu küfürbazın töremesini ve Surp Hagop'un aher surp hayrabedler ile Çinizlik¹⁹ [24] Sinatosunda ona karşı etdiklerini kıssaca vasf etmek farz dır.

Efendimiz dünyaya geldikten songra 318 senesi tarihine kadar ümü dünyade alimler ve hükümat sahibleri ve cümle alem büyük ve küççük aziz Dinimize hasım olub hemen hiç soluk aldirmayarak her dürlü yolile menine ve nabedid olmasına çalışmış iken tazzikler, tasallutler, isgenceler ve katiller artdıka şerefi ve kuvveti üste koyub kadim fütâat ile her yerde meydan alıb ve cemietli kiliseler peyda olub Hristianlık göyden enme bir belgüzar ve dünyade temelleşmesi yalnız mücüzat olduğunu tasdik etmek için Allah taaleden karar virilen vakit tekmil oldu ise Kosdantin nam gayser [25] Rum devletine imperator olub Din-i İsevie dahi anınla tahda oturdu ve niceki insani örflerden korkmaz ve yenilmez olduğu aşikâr olmuşudu ise, kezalik sururda ve rüsatde dahi dayım bir karar dünya saltanatının aldadıcılığına karılmaz ve şeytani fendlerin hiç biri ile alt olmaz ve anı

¹⁷ rahip

¹⁸ Metinde 20. sayfa iki kere basılmış, 21. sayfa yazılmamış, metin 22. sayfadan devam etmiştir.

¹⁹ İznik

şöhretlendirmeye böyütmeye ve lekesiz saklamağa bir Allahani kuvvet dayma mubaşiret ider olduğu tahkik olmaya başladı. Eh ne hoş, ne güzel dir o vakitlerin tasviri, amme bütün putperestliyi dünyaden def edib Tangrı'ya vacib olan ibadeti icra etmek gayretinde, ebisgobos kürsilerinin her birinde hemen birer aziz adem oturmuş, esgi fakırlığı kanaatı ve pesipayeliyi elden bırakmayı i[26]tibarlerini ve büyüklüklerini fakat Allah'ın şanını ve canlerin selametini aramakla icra etmede, ol aziz günlerin resmi bu dur.

Lakin layin şeytan ki dünya ahırınadak her eyliyi karşılamakla insan kısmine hüsümet icra edecek dir, ne fendlere malik deyil dir. Yaradıcıya maksus olan ibadeti kendine tahsis etmek fendi meydana çıkıp insanleri öyle aldadamaz olmaya başlayınca yaradıcıyı dahi yaradılmışlar sırasında belliletmeye yüz tutdu ve Krisdonyalığa karşı kendi içinden ve Krisdos'un kendi en yakınlerinden hasimler peyda idüb, temelinden yıkacağıdı, eyer kabil olsa idi.

İsgenderie şehrinde Arios naminde bir ruhban oldukça akıllı ve itibar sahibi o memle[27]ketin ebisgobosu olamadığına infaal idüb, hasütinden ebisgobosunun öğretdiklerinde bir yağış bulmak itdahasına düşdü. Bu nevsanietli feyil ande gitdikce azmağıla Dinimizin aziz sırlarını farz olan mücübince Allah böyle öğretilmiş dir deyi nasılıni ve niçinini aramayarak inanacak yerde, kendi aklına sığamayacak şeyleri tasih etmek sevdasına düşüb *Amenasurp yerrortutyun*²⁰a akıl erdirmek istedi. Bir Allah ve üç antz²¹ nasıl ola bilir idiyini uydurmak isteyerek nihayet kendisi yoldan çıkıdı ve Hisus Krisdos efendimizin Allahlığıni inkâr idüb, o da bir yaradılmış dır ve Allah Taale songradan onu gayrı yaradılmışların içinden ayırıp evlatlığa kabul idüb ikramen Allahlık payesi virmiş dir deyi [28] küfürler öğretilmeye başladı. İsgenderie ebisgobosu Surp Ağeksantr'in nasihatleri ve yola getirmeye çalışması fayda itmeyüb illa Arios tarafgirler peyda idüb yağış meydan almaya başladı ise, Kosdantin padişahın dahi kulağına varıb, Din gayreti ile tezvari menine çalışmak vacibe-i zimmeti olduğunu ağnadı ve bu işin alevlenib vakit virilirse, bir büyük yangın hasil edeceyini aklı müşaade etdikde, Surp Seğpesdros Hroma hayrabadinin rey-i tedbiri ile cümle ebisgobosları cem idüb Çinizlik şehrinde bir umum Sinatosula bu maslahatın tanzimine mubaşiret edilmesini mürad itdi ve cümlesine de taraf-ı devletinden harc-i rah ve yol emirleri gönderüb ikâmetleri mürurinde dahi tayin [29] tayanat tertib etdi.

Davet olunan ebisgoboslerin hemen çoğu Surp ve aziz ademler iken, Surp Hagop her vech ile hiçbirinden aşığı kalmazdı, hatda Kosdantin padişah anın mekadirini tanıyıp, en ziade itibar ve rağbet etdiklerinin birisi de bu Surp Hayrabadimiz dir.

Bu meşhur cemiete Surp Hayrabadler Arios'u getirdib söyledib yazdığı kâadleri okuyub yağışını aşikâr etdikden songra, surp kitapların öğretdikleri ile ve surp arakâllardan berü cemi-i kiliselerde uludan uluya kalma itikatıla rubar idüb, Arios'un öğretdiyi bizim surp arakâllardan öğrendiyimize mugayir dir, Dinsizlik dir, küfür dür deyi fetva verdiler. Nihayet itikatımızı aşikâr e[30]decek ve yağış manaya bir tutamak köşesi bırakmayacak bir luğget arayıp hamakoyagidz luğgetini buldular. Bu luğet zatleri bir, yahod bir zatden demek dir ve bunu ağnadı ki hem Pederullah'ın hem İbnullah'ın Allahlığı ayrı ayrı Allahlığa malik olarak deyil dir, illa ikisi de Allahani birer antz olarak bir zatden yahod bir Allahlıktan, biri birinden başga antz, lakin hiç ferksiz ikisi bir Allah dır. Bundan songra o meşhur itikat namei, yani bizim alesevie büyük Havadamk dediyimizi yazıp o luğeti maksus içine girdirdiler ve cümle Hristiyanler böyle iman getirib itikatlerini ikrar etmeli dirler deyi tembih buyurdular. Arios ve tarafgirlerinden birkaç ebisgoboslar bu luğet yeni bir [31] icad dır ve Surp kitabelerde zikri yok bahanesi ile

²⁰ teslis, kutsal üçlü

²¹ kişi

karşı durub kabul etmek istemediler ise, Allah evladına karşı etdikleri küfürlere lanet okuyub kendilerini ve anlere sülük idenleri kilise-i şerifden ayırıp rettdiler. Kosdantin dahi gazebe gelib memleketleri ihtilale vermeye fırsat bulmamaları için her birini birer mahale nefk etdi. Nihayet surp babalar aher nızama möhtac olan Hristianlık maslahatlerine mubaşiret idüb lazımı üzre kanunler kodukdan songra her biri memleketlerine avdet itdiler. Böyle Surp Hagop dahi tekrar Nisibin'e gelib bir kat daha gayretli kendi ebisgobosluk hizmetleri ile mukayet olub kendi cumaatını her dürlü yağnışdan ve kemlikden helas ederek [32] cümle eyliklerde ileri vardırmaq üzere idi. Çünkü bu azizin Allahani gayretine ve doğruluğuna amme istinad ider idi. Kilise-i şerife maksus olan cümle maslahatlarda aher ebisgoboslar onun reyini isterler idi ve cümlesine de minasibi vechi üzre yetişir hoşnut ider idi. Bu arada Entekke ebisgobosu Surp Evsdadzios'un bir Sinatosunda dahi bulunmuş olduğu imzasından aşikâr dır. Ancak Arios dahi kendi tarafından bir kat daha meydana çıkıb ortalığı alt üst etmeye duzaklar bulmada idi.

Liçnios padişahın sabık ehli ve Kosdantin'in bir tane ve gayet sevgülü kız kardaşı Kostandza sultanın vefatı yaklaştıkda padişah kardaşına kendinin bir kahanasını tavsie i[33]düb nazarında olsun ve nasihatını diyenesin deyi vasiet etmiş idi. Kosdantin dahi hemşiresinin nüfuzunu yere düşürmemek için buna hatden ziade itibar virmekle, o papaz ki süreti hakdan gelerek ifrat mürayı ve gizlice Arios'un ve yağnışının gayretin güdenlerden idi, usul usul rüsat buldukca onun methini ederek ol dereceye geldi ki, padişahu kandırdı Arios fikri ağnaşılmadığından nahak yere o belielere oğramış deyi. Bu göne kanmağ ile Kosdantin dahi söz verdi ki eger Arios Çinizlik Sinatosunda raigyan olunan mücübince her şeyi kabul idüb itikat getirirse kendi dahi kabahatını avf idüb itlağını vire. Derakab Arios'a haberi virilüb ol dahi tecnis luğğetler ile ken[34]dini asıl doğru itikat üzre inanıyor bildirib itlak oldu. Ve lakin çünkü kendi ebisgobosu ve aher surp ebisgoboslar anın hiylekârlığını bilerek Çinizlik Sinatosunun öyrettiyini luğğet be luğğet kabul idüb aşikâr takrir etmedikce kilisenin birliyin kabul etmemek niyetinde kavi idiler, ol feyli galib adem ve tarafgirleri Kosdantin'in huzurunda yüz bulmuş olmağ ile, meramlerini cebri yürütmei kurdular. Ötede beride birikintiler idüb nafiye yere çok çalışdıktan songra, Isdambol'da cem olub doğruluk gayretinde olan azizlerin her birine birer dürlü iftira ederek padişahu ol derece tacız etdiler ki kendilerini her vechile doğru bellileib, o bir azizlerin hamakoyagidz luğğetine olan yapışık[35]lığını nevsaniet ve itdaha kıyas idüb gavgaya bais oluyorlar deyü nazardan düşürmeye başladı. Ol esnade Sdambol ebisgobosu Surp Aleksantr idi ve Surp Hagop azimiziz dahi bu asitanede bulunurudu. Kosdantin padişah bu surpların recasını, nasihatını ve ebisgobos mertliyi ile karşı gelmelerini diynemeyib, zarb-ı desti ile Arios'u kilisenin cemietine girdireceyini aşikâr etdi ise, ol iki azizler çaresiz kalıb Tangrı maslahatını Tangrı'nın kendisine ihale etmekden gayrı yol bulamadılar. Surp Hagop'un rey-i tedbiri ile aleme dua ve oruc tembih olunub, kendiler dahi duaya durdular. Bu arada o küfürbaz Arios ve tarafgirleri alay ile kiliseye gitmeye hazırlanmak üzere iken Dikilitaş mey[36]danından geçdiyi yerde ol sefile birden bire bir vecha isaabet idüb Mercan semtinde olan mahallerin birine girib rahatlık arar iken bağırsakleri döküldü serile kaldı. Etraf onun gecikmesinden şüphelenib, nola acaba deyi tasihine gitdikde onu o hal üzre cansız leş bulub hicablerinden savuşan savuşana oldular. Böyle bir azim mücûze ile Hak Taale azmışan o yaramazın melanetini aşikâr idüb bu dünyaden gazebini vermekle ol azizleri sıkletden helas itdi.

Surp Hagop bundan songra memleketine avdet idüb kendi cemaatına ruhani ve tenani babalık ider idi ve ahali-i Nisibin Şabuh Acem şahının gelib muhasere etdiyinde aşikâr gördüler ki bir memleketde [37] böyle bir azizin bulunması paha yetişmez bir hazne dir.

Acemler Rum devletinin kadim düşmeni olarak, Kosdantin padişah hayatde oldukca, hücmce cesaret idemeyüb rahat dururler idi. Ol vefat itdikde galib gelmeyi kolay bellilemekle Rum üzerine cenge yüz tutub üç defa Nisibin'e muhasere kodular ve üç defasında da Surp Hagop hayrabetin duası karşı gelib mağlûb olarak geri dönmeye mecbur oldular. İlk defası muhasere iki ay sürmüşüdü, ikincisinde üç ay, üçüncüsü en zarblısı olmağıla bir az tavsilli vasf etmek farz dır. Kosdandzios padişah Kosdantin'in oğlu berileri bırakıb zorba Maniendzios'a karşı gitmeye mecbur oldukda, Şabuh şah fırsat dır deyib mökemmel as[38]ker ile filler ile ve her dürlü muhasere alatleri ile geldi Nisibin'i kuşatdı. Dört ay mütemadi hiç soluk aldırmayarak şehirin alınması için lazım gelen fennlerin hiçbirini ihmal itmedi, evvela alatler kuvveti ile ve lazımlarıla varışleri yıkmaya yetmiş gün nafile çalışdıktan songra, bu süret ile başa çıkamayınca, memleketin içinden geçen çayın suyunu yüksek bendler ile alıkoyub, su bendlerin yüksekliyiye çıkınca, bendleri yıkdırdı ve alıkonan sular birden bire hızıla boşanıb şehirin divarlerine çarpmayıla kırk elli adım kadar yer yıkıb aça kodular. Kızılbaş askeri memleket ellerinde kıyas ederek şenlik etmeye başladılar, lakin suyun taşgınlığı sebebine geçid bulunmadığından hücumü ve [39] zabt itmegi ertesi güne bıraktılar. Kendilerine takviet virüb sabahısı yürüyüş idüb şehire girmek istediklerinde esgi varışın ardından bir yeni divar bulub şaşa kaldılar. Surp Hagop böyle içeride olan cengci tayifesine ve ahalie cesaret ve gayret virüb kendisi kilisede duaya durur ordan ayrılmazdı. Bir defa Şabuh şah kendisi hücmce mubaşiret idüb varışlere yakın vardığında, üzerinde padişah kıyafetli bir adem gördü ki libasleri ve tacı acayib bir parlayışıla şafk verir idi. Bunu gördükde Kostandzios'u orada kıyas idüb, yok dur deyi kendini inandırmış olan ricallerinden örkesin almak isteridi. Lakin onun oradan çok uzak olduğunu tekrar sahih haber aldı ise, [40] Tangrı kendisi hikmetli kudreti ile o şehiri muafaza ediyor olduğunu ağnayıb, hırsından göye doğru yayını kurub bir ok fırlatdı, sanki intikam alacak gibi. Surp Eprem Surp Hagop'un şayirdi ve sargavakı, bu dinsizlik ve delilik derecesizliyini gördükde Surp Hayrabetde reca etdi ki divarlerin üzerine çıksın düşmeni kahretsin. Surp Hagop dahi ona pek eyi deyib burcların birinin üzerine çıkdı ve gözünün önünde sayısız asker görmekte fakat bu gazebi diledi onlara Tangrı'dan, yani üzerlerine ufacık sinekler yağdırsın deyi niaz etdi, en küççük hayvanat marifeti ile kudretinin icrasını göstermek için. Hak Taale hazıretleri dahi aziz kulunun dileyi saatınca kabul idüb, sürü sürü [41] sinekcikler birdenbire Kızılbaş ordusunun üzerine yayıldılar ve fillerin hortumuna, atların burunlarına ve kulaklarına sokulmağıla hayvanları ol rütbe kudurdular ki dizginlerini ve kusgunlarını kırıb üzerlerinde olanleri atarlaradı ve zabtleri mümkün olmayarak öteye beriye koşarlaradı. Bunun üzerine tavun hasteliyi ve kıtlık dahi üste gelib haylı asker de böyle helak olmağıla, nihayet Şabuh Tangrı'nın kudretini tanımaya mecbur olarak muhaserei kaldırdı ve alatlerin cümlesine ateş virüb çekildi gitdi.

İhtimal dır ki Surp Hagop'un duası ile o tavun gazebi Kızılbaş ordusuna virilüb Nisibin cemaatına siraat edemediyine binaen songra gelenler ol aziz [42] hayrabeti bu illete karşı şefaattı edinmeye başlamış olaler. Bu babde başlangıc ne zemanden ve neden olduğu tarihlerde yazılı olmamakla baziler böyle kıyas iderler, baziler de Arios'un ölümüne Surp Hagop duası ile sebep olduğundan başlangıc olmuşdur derler. Vakaa çünkü ol küfürbazın zehirli yağnışı tavun misali birdenbire meydan alıb, her yerde ve her cins her babet ademlere siraat idüb ruhani ölüm ile dünyayı harab itdi ve hisabsız canler cihenneme sürüdü. Surp babalar bu sebebden canların tavunu deyi ona isim komuşlaradı ve böyle ruhani tavunu def itmeye layık olan tenani tavuna karşı dahi şefaattı bellilenmiş olması minasibetsiz deyil dir. Bu azizin ri[43]vayetini okudukda ne hikmete mebni tavun hasteliyinden esirgeicilik anga ihsan olunmuş olduğunu tasih etmek isteyenler olur ise, gerçi bu itikat millet-i Ermenian beyninde gayet esgi ve sahih, lakin ne vakitden ve neye

binaen olduğu aşikâr deyil idiyini bilsinler deyi bu kıyasleri burada işaret etmek farz göründü.

Bir defa daha Manacihir naminde bir hayın Serasker bir bölük Ermeni ve Güligya askeri ile Asoristan semtlerine Rum üzerine yürüyüş idüb memleketleri bin dürlü hasarat ile yakıb yıkdıktan songra Nisibin toprağından dahi çok yesir sürümüş götürmüşüdü. Bunların içinden sekiz tanesi de Surp Hagop'un Sargavaklerinden olmağıle bu aziz ardlarına dü[44]şüb Manacihre vardı, kabaatsız cemaatı azat etsin deyü reca etdi. Manacihir aldatmak fikri ile maslahatı padişaha atdıkdı, Surp Hagop buna gidib reca etmeye yüz tutar. Bunu işitdikde Manacihir hayın daha beter köpürüb hırsından mahpuzda olan sekiz sargavakleri denize atdırır ve böyle ol azizin recasına umud bile bırakmaz. Lakin Hak Taale haziretleri bu rütbe yaramazlığı intikamsız bırakmayıb kendi kullarına karşı edileni kendine karşı edilmiş belliler olduğunu aşikâr etdi ve niceki bir vakit Movses'e Paravon üzerine gazebe hökmü virmiş ise, öyle dahi bu defa Surp Hagop azize Manacihir üzerine kudret ihsan etdi. Bu göne Allah'ın kulu dargınlık ile bir [45] yüksek dağın depesine çıkıb Manacihir'e ve bütün eyalitine Hak tarafından lanet okudu ve Tangrı gazebe de anide anleri sardı. Manacihir Herovtes gibi bir mekruh illete uğrayıb baş kurtaramadı gitdi. Ve ol mümbit memleketin mubahlığı birdenbire kalkdı, göy bakır kesilmiş gibi yağmur vermez oldu ve derya dahi hasimliye tayin olmuş gibi tarlaları basardı. Heosref padişah ve Vortanes gatuğigos bunu duydukda gayet güclerine gidib ve darılıb emir gönderdiler ki yesirler bırakılsın ve kendiler o gazebe sebep olanlar tövbe istiğfar ile surpun ayaklarına düşüb o belanın defini reca ve niaz etsinler.

Hatda Surp Hagop vefat etdikden songra Manacihir'in varisi ve [46] ahali-i memleketden bir az ademler surpun mezarına gelib her dürlü tövbekârlık nişaneleri göstererek anın şefaatinin kuvveti ile o halden helas oldular. Bundan görünür ki bu aziz hayrabadin ömrü o mücüzenin üzerine çok öteye sürmemiş olmalı dır.

Hakikat hal üzere ne zaman bu dünyaden göç idüb cennetde layık olduğu ücürete nayıl olmağa gitdiyini tarihler işaret etmemiş dirler. Fakat 350 ile 360 senesi mabeyninde Kostandzios padişahın gününde vakı olduğu sahih dir, çünkü ol esnelerde ölüleri şehir içinde gömmek adet deyil iken, Kostandzios babasının tembihini icra etmek müradı ile bu surpun tenini Nisibin içine defn etdirdi.

[47] Kosdantin Surp Hagop'un azizliyini ve şefaatinin kuvvetini bilerek diri ve ölü ol aziz Nisibin'de bulundukca düşmen galib gelemez itikatında idi. Vakaa o onda kaldıkca Kızılbaş askeri her kaç defa hücumे geldiler ise, mağlûb olarak geri çekilmeye mecbur olurlardı. Nihayet ne zaman murtad Hulianos Krisdonyalığa olan zıtlığından bu azizin şerefini çekemeyib ve belkim Kosdantin'in etdiklerini bozmak meramı ile şehirden çıkartdırb dışarıya gömdürdü ise, o vakit çok geçmedi Nisibin dahi Acem'e teslim oldu.

Ahali-i Nisibin Kızılbaş hökmünde kalmak istemeyib memleketlerinden firar etdilerise, bu aziz teni dahi bırakmayıb bilelerince götürdüler ve bu [48] hazineye malik olmalarının sevinci terk-i vetan acısına galib gelib kendi derdlerini unutmşlar gibi surpun şerefine beste okuyarak giderler idi.

Bu Surp hayrabadin Ermeni lisanı ile yazılı on sekiz fasıl bir kitabı vardır Lusavoriç babamızın yerine geçen gatuğigosların birinin bir az süallerine karşılık ve bir de mektub tariki ile yalnız başına bir uzun fasıl birkaç ebisgoboslara ki bir mahalde peyda olan bir karışıklığı def itmeye cem olmuşler idi. Esgi surp babaların yazdıklarının kıymetini bilenlerin gözünde bu kitabıcağaz paha yetişmez bir define dir ki bizim milletimizin elinde kalmış olmağı ile şimdi aher milletler dahi arayıb sevinc ile buluyorlar. İtikatımızın ısbatleri, edeçeyimiz [49] hareketlerin kanunleri, kilise-i şerifin çok hüsüslerde kaydesi ve töresi aşikâr olub bir melayık kalemi ile yazılmış gibi hemen

başdan o bir başa Atzaşunç kitablerinin luğgetlerinden alma bir tasdik name gibi olmağ ile bizim kıyasımızca millet-i Ermenian hiçbir milletden aşağı kalmayarak aherler ile bu babde şeref itdahası ede bilir.

Bu Allah kulu nice böyle her vech ile tayife-yi Ermenianı kayırmış ise, öyle dahi şimdi şefaati ile kayırır olduğu derkâr dır, biz dahi nice bu azizi kendimize Tanrı'dan maksusie bir ihsan bellileyib milletler beyninde şan ve şöhret add ediyorsak, öyle dahi ikram teşekkür ve ibretine mütabık hareket ile yaşamak gayretinde ammeden ileri olmamız farz dır.

[50] Hezar kat yezar gördük hidmetin

Hem an iyledin icra kudretin

Milletin vebaden sen hıfz itdin ya aziz

Ateş misali yakdı dünyayı

Tanrı virdiyse gazez vebayı

Bi şüphe bizi sen esirgedin ya aziz

Gice gündüz ağlar iken alem

Sayende hıfz oldu isek madem

Bu nimete şükür vacib sana ya azizi

Olsun lisanler medhine tayin

Himmetinle çun olduk çerazin

Duanle ola ömrümüz heba ya aziz

Peşgeşe bedel öz ise kudret

Hızmetine deyiliz bi gayret

Sahib sin yine sen bizi sakla ya aziz